

Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)

Mokslo straipsnių rinkinys

Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)

Mokslo straipsnių rinkinys

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

Vilnius, 2015

UDK 903/904:069(474.5-25)(091)
Ko-529

Knygos leidimą rėmė

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-9-14)

Lietuvos kultūros taryba (sutarties Nr. S/M21-55 (644)/2015)

Sudarytojai

dr. Reda Griškaitė, dr. Žygintas Būčys

Redakcinė kolegija

dr. Žygintas Būčys, dr. Reda Griškaitė,
prof. dr. Aleksandr Huzhalouski, Galina Koveneva,
Birutė Kulnytė, doc. dr. Saulius Pivoras, dr. Ewa Semenowicz

Recenzantai

dr. Rimantas Miknys
prof. dr. Arvydas Pacevičius

Redaktorė

Nijolė Deveikienė

Anglų kalbos vertėja

Aušra Šimanavičiūtė

Illiuotų tekstų iš lenkų kalbos vertėja

Regina Koženiauskienė

Lenkų kalbos redaktorė

Beata Piasecka

Rusų kalbos redaktorė

Larisa Lavrinec

Dailininkas

Arūnas Prelgauskas

© Straipsnių autoriai, 2015

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015

ISBN 978-609-8039-76-4

I viršelyje:

Vilniaus senienų muziejaus atidarymas 1856 m. balandžio 17 d. (fragmentas).
Dail. Marcelijus Januševičius. Vilnius, 1856
GIM, ПММ 22.045 VP 42.14

IV viršelyje:

Vilniaus senienų muziejaus Archeologijos salė. Dail. Albertas Žametas.
Charles'o Claude'o Bachelier chiomolitografija. 1861–1862
LNM, IMik 3019

Turinys / Contents

Pratarmė / Foreword	9
Vilniaus senienų muziejus (1855–1865): prioritetai ir kontekstai	
<i>Vilnius Museum of Antiquities (1855–1865): Priorities and Contexts</i>	
LIUDVIKAS KONDRATAVIČIUS	
Eilės Senienų muziejaus atidarymo išskilmėms Vilniuje 1856 metų balandžio 17 dieną	17
ŽYGINTAS BŪČYS	
„Bastionas nuo šiaurės vėtrų“: senienų užuovėjoje	19
<i>“A Bastion from North Winds”: In the Shelter of Antiquities</i>	
LESZEK ZASZTOWT	
Pomiedzy eksponowaną słowiańskością a skrywaną litewskością. Eustachy Tyszkiewicz i jego wizja Wielkiego Księstwa Litewskiego	29
<i>Between the Exhibited Slavic and the Hidden Lithuanian Features: Eustachy Tyszkiewicz and His Vision of the Grand Duchy of Lithuania</i>	
EWA SEMENOWICZ	
Muzeum Starożytności i Tymczasowa Komisja Archeologiczna Wileńska w walce o litewską tożsamość i dziedzictwo kulturowe	39
<i>The Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission: A Struggle for Lithuanian Identity and Cultural Heritage</i>	
АЛЕКСАНДР ГУЖАЛОВСКИЙ	
У истоков Виленского музея древностей: формирование музеологических взглядов Евстафия Тышкевича	49
<i>The Beginnings of the Vilnius Museum of Antiquities: The Formation of Eustachy Tyszkiewicz’s Museological Views</i>	
SAULIUS PIVORAS	
Ankstyvasis kapitalistinis entuziazmas Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narių veikloje	59
<i>Early Capitalist Enthusiasm in the Activity of the Members of the Vilnius Temporary Archaeological Commission</i>	
VILMA ŽALTAUSKAITĖ	
1858 metų rugsėjo 6-oji Vilniaus senienų muziejuje: simbolinių gestų prasmės	71
<i>The 6th of September 1858 in the Vilnius Museum of Antiquities: The Meanings of Symbolic Gestures</i>	
DARIUS STALIŪNAS	
Vilniaus laikinoji archeologijos komisija ir universiteto atkūrimo sumanymai	81
<i>The Vilnius Temporary Archaeological Commission and the Idea of Restoring the University</i>	

BRIGITA SPEIČYTĖ	
Lietuvių kalbos archeologija: Pranciškaus Vilčinskio laišakai Eustachijui Tiškevičiui.....	87
<i>The Archaeology of the Lithuanian Language: Franciszek Wilczyński's Letters to Eustachy Tyszkiewicz</i>	
VIDA BAKUTYTĖ	
Teatro tema Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narių ir Vilniaus senienų muziejaus kūrėjų veikloje.....	111
<i>The Theme of the Theatre in the Activity of the Members of the Vilnius Temporary Archaeological Commission and the Founders of the Vilnius Museum of Antiquities</i>	
Senienų muziejus prie Vilniaus viešosios bibliotekos (1867–1915): ideologinė cenzūra ir mokslinės aspiracijos	
<i>Museum of Antiquities under the Vilnius Public Library (1867–1915): Ideological Censorship and Scientific Aspirations</i>	
NASTAZIJA KERŠYTĖ	
Lietuvos istorijos pristatymo paradigmos Vilniaus senienų muziejuose (1855–1865 ir 1867–1915)	129
<i>The Paradigms of Presenting the History of Lithuania in the Vilnius Museums of Antiquities (1855–1865 and 1867–1915)</i>	
HENRYKA ILGIEWICZ	
Laikinosios komisijos Vilniaus viešajai bibliotekai bei prie jos esančiam muziejui kurti ir valdyti vadovai ir nariai 1871–1915 m.....	137
<i>The Heads and Members of the Temporary Commission for the Founding and Managing of the Vilnius Public Library and Its Museum in 1871–1915</i>	
ГАЛИНА КОВЕНЕВА	
Прасковья Уварова и Виленский музей древностей (по материалам фонда Уваровых Государственного исторического музея).....	149
<i>Praskovya Uvarova and the Vilnius Museum of Antiquities (referring to the material of the Uvarov Collection of the State Historical Museum)</i>	
DALIA OSTRAUSKIENĖ	
Fiodoro Pokrovskio archeologinis palikimas.....	159
<i>The Archaeological Heritage of Fyodor Pokrovsky</i>	
Vilniaus senienų muziejus: istoriografinė padėtis ir archyvinis palikimas	
<i>Vilnius Museum of Antiquities: Historiographical Position and Archival Heritage</i>	
АННА КАРПЕЧЕНКО	
Освещение деятельности Виленского музея древностей и Виленской временной археологической комиссии в белорусской историографии второй половины XX – начала XXI вв.	171
<i>The Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission in Belarusian Historiography from the Second Half of the 20th Century to the Early 21st Century</i>	
ANDREJ RYČKOV	
Apie Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomą Eustachijaus Tiškevičiaus archyvą.....	177
<i>On the Archive of Eustachy Tyszkiewicz in the Vilnius University Library</i>	
VALENTINA KARPOVA-ČELKIENĖ	
Fotografinis palikimas Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir Senienų muziejuje.....	183
<i>The Photographic Heritage of the Vilnius Public Library and the Museum of Antiquities</i>	

GRETA LEMANAITĖ	
Mauricijaus Krupavičiaus dokumentų rinkinys: Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos veikla	197
<i>The Document Collection of Maurycy Krupowicz: The Activity of the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission</i>	
NERINGA ČEŠKEVIČIŪTĖ	
Vilniaus senienų muziejus ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija Lietuvos valstybės istorijos archyvo dokumentuose	211
<i>The Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission in the Documents of the Lithuanian State Historical Archives</i>	
Vilniaus senienų muziejaus socialinis portretas: lyderiai ir marginalijos	
<i>The Social Portrait of the Vilnius Museum of Antiquities: Leaders and Marginalities</i>	
АБРАМ РЕЙТБЛАТ	
Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость	233
<i>Adam Honory Kirkor and Jan Tadeusz Krzysztof Bulharyn: Cooperation and Ideological Closeness</i>	
MAGDALENA FRĄCZEK	
Adam Kirkor i Muzeum Starożytności w świetle krakowskich archiwaliów	243
<i>Adam Honory Kirkor and the Vilnius Museum of Antiquities in the Light of the Cracowian Archives</i>	
ПАВЕЛ ЛАВРИНЕЦ	
Владимир Назимов и Виленская временная археологическая комиссия	251
<i>Vladimir Nazimov and the Vilnius Temporary Archaeological Commission</i>	
ALGIMANTAS KATILIUS	
Dvasininkai Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos veikloje	263
<i>Participation of the Clergy in the Activity of the Vilnius Temporary Archaeological Commission</i>	
EUSTACHIJUS TIŠKEVIČIUS	
Šviesiojo Dauggalio Jo Malonybės kunigo Andriejaus Benedikto Klungevičiaus iškilmingo įžengimo į Vilniaus vyskupo Sostą 1841 metų birželio 29-ąją proga	281
DAINIUS JUNEVIČIUS	
Keletas štrichų Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos garbės nario Henri François Alexandre'o van Blarenberghe'o biografijai	283
<i>Several Features of the Biography of the Honorary Member of the Vilnius Temporary Archaeological Commission, Henri François Alexandre van Blarenberghe</i>	
REDA GRIŠKAITĖ	
Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos „neakivaizdininkės“: „gender aspektas“	
Vilniaus senienų muziejaus istorijoje (1856–1865)	291
<i>“Extramural” Members of the Vilnius Temporary Archaeological Commission: The “Gender Aspect” in the History of the Vilnius Museum of Antiquities (1856–1865)</i>	

Vilniaus senienų muziejaus rinkiniai: kaupimas ir likimas*Collections of the Vilnius Museum of Antiquities: Accumulation and Fate*

НАТАЛЬЯ МИЗЕРНЮК-ПОТКЕВИЧ	
О некоторых портретах из Виленского музея древностей в Литовском национальном музее	351
<i>On Some Portraits from the Vilnius Museum of Antiquities held in the National Museum of Lithuania</i>	
RIMA CICĖNIENĖ	
Vilniaus senienų muziejaus rankraščių rinkinio likimas	371
<i>The Fate of the Manuscript Collection of the Vilnius Museum of Antiquities</i>	
DALIA TARANDAITĖ	
Paveikslai iš imperinės Rusijos „pertvarkyto“ Vilniaus senienų muziejaus	391
<i>Pictures from the Vilnius Museum of Antiquities “Reorganised” by Imperial Russia</i>	
EUGENIJA RUDNICKAITĖ	
Vilniaus universiteto Mineralogijos kabineto rinkiniai Vilniaus senienų muziejuje	401
<i>The Collections of the Mineralogy Cabinet of Vilnius University in the Vilnius Museum of Antiquities</i>	
AUDRONĖ MELDŽIUKIENĖ, RADVILĖ RIMGAILĖ-VOICIK, MINDAUGAS RASIMAVIČIUS	
Botanikos rinkiniai Vilniaus senienų muziejuje	411
<i>The Botanical Collections of the Vilnius Museum of Antiquities</i>	
СЕРГЕЙ ПОЛЕХОВ	
«Колокол Шедибора Волимонтовича» – экспонат Музея древностей при Виленской публичной библиотеке	425
<i>“The Shedibor Bell” – An Exhibit of the Vilnius Museum of Antiquities</i>	
BIRUTĖ RŪTA VITKAUSKIENĖ	
Vilniaus Žemutinės pilies vartų kartušai su Vazų herbu	433
<i>Cartouches with the Coat of Arms of the Vasa Family on the Gate of the Vilnius Lower Castle</i>	
Asmenvardžių rodyklė	446
Santrumpos	471
Apie autorius	473

Pratarmė

1855 m. balandžio 29 d. (gegužės 11 d.) Eustachijaus Tiškevičiaus (Eustachy Tyszkiewicz, 1814–1873) rūpesčiu ir sukauptų rinkinių pagrindu buvo įkurtas Vilniaus senienų muziejus ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija. Simboliška, kad 2015 metais minimos ne tik šių institucijų įkūrimo 160-osios metinės, bet ir sukanka 150 metų nuo Vilniaus senienų muziejaus reorganizacijos po 1863–1864 m. sukilimo bei 100 metų nuo muziejaus likvidavimo 1915 metais. Šios sukaktys – tai puiki galimybė naujai aktualinti ir aptarti šių institucijų vietą ir reikšmę tiek to meto, tiek šiandienos Lietuvos visuomenėje. Lietuvos nacionalinis muziejus, būdamas Vilniaus senienų muziejaus rinkinių paveldėtojas ir muziejinės tradicijos puoselėtojas, tęsdamas 2014 m. rengtos konferencijos „Eustachijus Tiškevičius: darbai ir kontekstai“ idėją, 2015 m. gegužės 7–8 d. surengė tarptautinę mokslinę konferenciją „Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)“. Šio renginio pranešimų pagrindu buvo sudarytas ir parengtas šis mokslo straipsnių rinkinys.

XIX amžius Vakarų kultūroje dažnai įvardijamas kaip Senojo pasaulio, „senosios tvarkos“ eizėjimo ir žlugimo epocha. Kartu tai ir naujų visuomenės struktūrų, modernių tautų ir valstybių gimimo bei formavimosi epocha. Ši visuomenės kaita neaplenkė ir Rusijos imperijos Vakarų krašto – buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės – visuomenės. Tačiau čia, kaip ir daugelyje kitų Rytų bei Vidurio Europos kraštų, modernėjimo procesas prasidėjo ne kaip kova su inertiška, atgyvenusia tradicija, bet kaip pastangos ją susigrąžinti ir išsaugoti ateičiai. Praeities vaizdiniai ir jų konstravimo įrankis – Istorija – tapo vienu svarbiausių elementų brėžiant besiformuojančios tautos tapatybės horizontus.

To meto istoriko, aktyvaus Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos bendradarbio Adomo Honorijaus Kirkoro (Adam Honory Kirkor, 1818–1886) žodžiais tariant, istorijai palikime teisę skelbti nuosprendžius, girti ar smerkti

(*zostawuje historyi [...] wyrokować, chwalić, lub przysądzić*), tačiau „ji ieško ne tik grožio, bet ir **panašumo** savo protėvių veiduose“ (*Ona szuka nie saméj tylko piękności, lecz podobieństwa* [išryškinta originale. – R. G. ir Ž. B.] *w twarzach swych przodków*). Šių tapatybės ženklų paieškos praityje, kaip ir praėjusių „garbingų laikų ir laisvės“ ilgesys, tapo savotiška kovos dėl Istorijos išraiška: kovos dėl teisės į savą atmintį, savą praeities supratimą, savą istorijos sakymą. Vilniaus senienų muziejus ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija, XIX a. viduryje suvieniję krašto praeičiai ir intelektualinei veiklai neabejingą bajoriją ir inteligentiją, kaip tik ir tapo tokiu *savo Istorijos* kūrimo ir puoselėjimo centru. Šiems tikslams pasiekti buvo publikuojami reikšmingi senieji krašto dokumentai, kaupiamos ir eksponuojamos „lietuviškos senienos“, atliekami moksliniai tyrimai. Pateikus savą, *lietuvišką*, istorijos supratimą, buvo įsitraukta ir į polemiką su Varšuvoje bei Sankt Peterburge formuojama istoriografine tradicija.

Kadaise Johannas Wolfgangas von Goethe (1749–1832) apie savo mineralų kolekciją yra pasakęs, kad tas balastas, nors pats savaime nedaug ko vertas, padeda jam išsilaikyti ant bangų ir nenuskęsti. Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos tikrasis narys Juozapas Ignacijus Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887) pratęsė šią poeto mintį, sakydamas, kad senienos, kurios būdamos paskiros neturi jokios prasmės, sudėtos į vieną krūvą iš beverčių daiktų tampa *Istorija*, kitaip tariant, per šiuos daiktus jau kalba praeitis. Vilniaus senienų muziejaus ekspozicija, nors ir įrengta pagal visus to meto mokslo kanonus, nebuvo tik mokslų šventovė su savo klasifikacinėmis sistemomis, išskirtais reiškinų gyvavimo periodais, bet pirmiausia rodė brangias *lietuviškai* prabilusias senienas, kurios šio krašto visuomenei buvo suprantamos ir savyje, su kuriomis ji galėjo tapintis, maža to, „išsilaikyti ant bangų ir nenuskęsti“. Todėl šis muziejus buvo ne tik gausiai lankomas, bet ir pačios visuomenės remiamas dosniomis praeities paminklų donacijomis.

Tačiau po 1863–1864 m. sukilimo, kai itin išaugo jautrumas istorijai, E. Tiškevičiaus įkurtas ir puoselėtas Vilniaus senienų muziejus buvo reorganizuotas ir suvalstybtintas (1865 m.), o didžioji jo rinkinių dalis atrinkta išvežti į Maskvą (pirmoji muzealijų siunta iš Vilniaus iškeliavo 1868 m., antroji – 1869 m.). Likusių rinkinių pagrindu prie Vilniaus viešosios bibliotekos buvo suformuotas naujasis, vadinamas rusiškasis Senienų muziejus. Nors ši institucija tęsė krašto paveldo kaupimą ir sklaidą visuomenėje, o ilgainiui, slopstant politinei įtampai, netgi nuolat akcentuodavo E. Tiškevičiaus kaip muziejaus įkūrėjo nuopelnus, tačiau propaguodama rusiškų pradų atkūrimo doktrinos nuostatas iš esmės tapo imperinės kultūros politikos ideologiniu įrankiu. Taigi išsipildė dar 1865 m., „reorganizuojant“ Vilniaus senienų muziejų, laiške nežinomam adresatui užrašyti E. Tiškevičiaus žodžiai: „Dabar nuoširdus ir tvirtas Lietuvos ir Rusijos ryšys negali būti paremtas mokslu ir tiesa. Jis remiasi valdžios jėga“ (*Obecnie związek szczery i trwały Litwy z Rosyą niemoże bydź oparty na nauce i prawdzie. On się opiera na sile władzy*). Šie ir kiti Vilniaus senienų muziejaus veiklos aspektai nagrinėti konferencijoje, o dabar pateikiami ir šiame leidinyje.

Tai trisdešimt trijų tyrėjų iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos ir Rusijos mokslų ir kultūros institucijų publikacijos. Visi skelbiami straipsniai aptariamos problematikos požiūriu suskirstyti į atskiras, tarpusavyje susijusias, viena kitą papildančias ir praplečiančias temines dalis, kurių jungiamoji grandis – Vilniaus senienų muziejus. Straipsniuose gilinamasi į E. Tiškevičiaus muziejaus konstruotus Lietuvos istorijos naratyvus ir lietuviškos tapatybės vaizdinius, požiūrį į lietuvių kalbą – „lietuvių kalbos archeologiją“, muziejaus santykį su vietos administracija ir imperine ideologija. Pirmą kartą plačiau svarstoma apie „simbolinių“ gestų prasmes, t. y. to meto visuomenėje kontroversiškai vertintų leidinių sudarymą, turinį ir sklaidą. Lygiagrečiai išryškinama ir posukiliminio Senienų muziejaus misija, pakitusi „lietuviškų senienų“ interpretacija ekspozicijoje dėlaujant Lietuvos istorijos pasakojimą.

Pristatomos ir kur kas platesnės Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narių mokslinės aspiracijos, apėmusios ne tik istorijos, bet ir gamtotyros, statistinių, ekonominių klausimų tyrimus. Komisijos narius vienijo ne vien tik dėmesys krašto praeičiai, bet ir bendras rūpestis dėl krašto gerovės bei pažangos, kaip būtinos modernios visuomenės kūrimo sąlygos. Kartu komisijos nariai siekė atlikti ne tik

mokslų institucijos, bet ir dalį universiteto funkcijų, pačią komisiją suvokdami kaip Vilniaus universiteto tradicijos ir darbų tęsėją ir kaip įstaigą, galinčią sukurti prielaidas aukštosios mokyklos atkūrimui. Komisijos narių dėmesio nestokojo ir Vilniaus kultūrinis gyvenimas. Teatras – vienas tokių pavyzdžių. Tad drąsiai galime teigti, kad Vilniaus senienų muziejus ir Vilniaus laikinoji archeologijos komisija buvo stiprus ir daugiaspektis visuomenę vienijantis mokslų, švietimo ir kultūros centras Lietuvoje.

Straipsniuose pateikiamas ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos narių socialinis portretas, išryškunami istoriografijoje iki šiol neaptarti aspektai, tokie kaip dvasininkų ar komisijos „neakivaizdininkų“ – moterų indėlis Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos veikloje. Tyrėjų dėmesio susilaukė ir atskirų iškilų komisijos narių, tokių kaip minėtasis A. H. Kirkoras, mokslinis sekretorius Mauricijus Krupavičius (Maurycy Krupowicz, 1823–1891), ar mažiau žinomų, tokių kaip tada Vilniuje gyvenusio prancūzų inžinieriaus Henri François Alexandre'o van Blarenberghėo (1819–1906), asmenybės. Išsamiai nušviesta ir Vilniaus karinio gubernatoriaus ir civilinio valdytojo, Gardino, Kauno ir Minsko generalgubernatoriaus ir Vilniaus karinės apygardos vado Vladimiro Nazimovo (Владимир Иванович Назимов, 1802–1874) veikla šiose institucijose. Maskvos archeologijos draugijos pirminkės grafienės Praskovjos Uvarovos (Прасковья Сергеевна Уварова, 1840–1924) ir archeologo Fiodoro Pokrovskio (Федор Васильевич Покровский, 1855–1903) biografiniai štrichai bei archeologinė veikla iliustruoja posukiliminio Senienų muziejaus prie Vilniaus viešosios bibliotekos mokslines aspiracijas.

Publikacijose apžvelgiamas gausus Vilniaus senienų muziejaus ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos archyvinis palikimas Vilniaus ir Krokuvos atminties institucijose. Išsamiai pristatomi Vilniaus senienų muziejaus bei Senienų muziejaus prie Vilniaus viešosios bibliotekos tapybos rinkiniai, rekonstruojamas Vilniaus senienų muziejaus rankraščių rinkinys, pirmą kartą išsamiai aptariami ir gamtos mokslų – botanikos ir mineralogijos – rinkiniai. Dviejų muziejaus eksponatų – „Šedbaro varpo“ ir Vilniaus Žemutinės pilies vartų kartušo – „istorinės atminties“ rekonstrukcija leidžia plačiau pažvelgti ir į to meto kultūrinį kontekstą.

Vilniaus senienų muziejus nuo XIX a. vidurio iki XX a. pradžios buvo pagrindinė institucija, kuri Lietuvoje formavo visuomenės kultūrinės atminties,

istorinės savimonės ir tapatybės nuostatas. Per šiuos šešis veiklos dešimtmečius muziejaus puoselėta visuomeninė paskirtis buvo suprantama ir įgyvendinama nevienodai. Tad šiame mokslo straipsnių rinkinyje pirmą kartą pažvelgiama į Vilniaus senienu muziejų kaip į visumą, kaip į vieną kelis labai skirtingus istorinius etapus išgyvenusią instituciją – kaip savotišką mūšio lauką dėl Lietuvos istorijos.

Pabaigoje keletas žodžių apie šio leidinio parengimo principus. Knygoje straipsniai publikuojami ta kalba, kuria buvo skaitytas pranešimas, t. y. lietuvių, lenkų ir rusų kalbomis. Prie visų straipsnių pateikiamos santraukos anglų kalba. Straipsniai skiriasi tiek konceptualumu, tiek problematika – vieni skirti konkretiems Vilniaus senienu muziejaus veiklos aspektams aptarti, kiti – daugiau kontekstiniai, nušviečiantys mokslinės ir kultūrinės veiklos aplinką. Toks buvo ir pagrindinis konferencijos tikslas – pasitelkus pačius įvairiausių mokslinės žiūros kampus, nupiešti kuo platesnį ir įvairiapusiškesnį Vilniaus senienu muziejaus portretą. Leidinyje laikomasi principo, kad kiekvienas straipsnis – savarankiškas, išbaigtas kūrinys, todėl kai kuri informacija apie asmenis, institucijas ar kitos detalės, pavyzdžiui, citatos, kartais gali pasikartoti. Siekiant kuo autentiškesnio XIX a. liudijimo, reikšmingesnės cituojamo autoriaus mintys pateikiamos originalo kalba, kuriai taikomi šiuolaikiniai skyrybos ir rašybos principai. Iš buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemių kilusių asmenų vardai ir pavardės transkribuojamos, kilusių iš Lenkijos Karalystės žemių – rašomos originalo kalba. Nelietuviški vietovardžiai rašomi pagal dabar nustatytą tvarką – transkribuoti lietuviškai. Tekste knygų ar straipsnių pavadinimai nurodomi originalo kalba, pirmą kartą minimas pavadinimas greta skliaustuose išverčiamas į lietuvių kalbą. Vilniaus laikinoji archeologijos komisija visada įvardijama tik šiuo pavadinimu, t. y. taip, kaip ji buvo pavadinta 1855 m. balandžio 29 (gegužės 11) d. įkūrimo įsake. Tiek šiai, tiek kitoms straipsniuose ypač dažnai minimoms institucijoms įvardyti vartojamos santrumpos, kurios paaiškintos knygos gale.

Leidinyje panaudotos iliustracijos iš Lietuvos nacionalinio muziejaus, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos, Vilniaus universiteto bibliotekos, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Lietuvos dailės muziejaus, Vilniaus universiteto muziejaus, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus, Lietuvos valstybės istorijos archyvo,

Lietuvių literatūros ir meno archyvo, Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų, Jogailaičių bibliotekos Krokovoje, Jogailaičių universiteto Meno istorijos instituto, Nacionalinės bibliotekos Varšuvoje, Valstybinio istorijos muziejaus Maskvoje, Rusijos valstybinio istorijos archyvo skaitmeninių archyvų. Širdingai dėkojame šių institucijų vadovams ir darbuotojams, leidusiems kopijuoti ir publikuoti jų rinkiniuose saugomus šaltinius bei ikonografinę medžiagą. Tariame ačiū ir konferencijos bei jos pagrindu parengto leidinio rėmėjams – Lietuvos mokslo tarybai ir Lietuvos kultūros tarybai.

Tačiau ypač nuoširdžiai sudarytojai dėkoja šios knygos autoriams – už aktyvų dalyvavimą konferencijoje ir geranorišką bendradarbiavimą rengiant publikacijas. Be jų idėjų, pastangų ir mokslinio entuziazmo nebūtų ir šios knygos. Tikimės, kad bendromis jėgomis bent iš dalies pavyko parodyti, kad XIX a. Lietuvos visuomenė – tai labai savitas, daug tirtas, bet vis dar tirtinas fenomenas su tik jai būdingomis prieštaramis, specifinėmis būties sąlygomis, tik jai būdinga politine ir emocine aplinka.

Reda Griškaitė

Žyngintas Būčys

Vilnius, 2015 m. gruodžio 22 d.

Foreword

The Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission were established by the efforts of Eustachy Tyszkiewicz (1814–1873) mainly from his own collections on 29 April (11 May) 1855. Symbolically, the year 2015 marks not only the 160th anniversary of the founding of these institutions, but also the 150th anniversary of restructuring the Vilnius Museum of Antiquities after the uprising of 1863–1864 and the centennial of the museum's liquidation. These anniversaries provide an excellent opportunity to actualise and discuss the place and importance of these institutions for society of that time and today. The inheritor of the collections of the Vilnius Museum of Antiquities and the fosterer of the museological tradition, the National Museum of Lithuania continued the idea of the conference “Eustachy Tyszkiewicz: Works and Contexts” held in 2014 by organising the international scholarly conference “Struggle for History: The Vilnius Museum of Antiquities (1855–1915)” on 7–8 May 2015. The present collection of scholarly articles was compiled and prepared on the basis of papers read at the conference.

The 19th century in Western culture is often called an age of the deterioration and collapse of the Old World and the “old order”. Alongside, it is an epoch of the birth and formation of new social structures, modern nations and states. The society of the Western Region of the Russian Empire – the former Grand Duchy of Lithuania – was also affected by these changes. However, there, like in the majority of other Eastern and Central European lands, the modernisation process started not as a struggle against the inert and stagnant tradition, but rather as efforts to revive it and preserve it for the future. Images of the past and a tool of their construction – History – became one of the most important elements in drawing the contours of the budding national identity.

In the words of a period historian and an active contributor to the activity of the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission, Adam Honory Kirkor (1818–1886), the right to pronounce verdicts, praise or condemn

should be delegated to history (*zostawuje historii [...] wyrokować, chwalić, lub przyganiać*); however, “history is looking not only for beauty, but also for **affinity** in the faces of its ancestors” (*Ona szuka nie samej tylko piękności, lecz **podobieństwa*** [emboldened in the original – R. G. and Ž. B.] *w twarzach swych przodków*). The search for these signs of identity in the past, just like the longing for the bygone “glorious times and freedom”, became a kind of expression of the struggle for History: the struggle for the right to one's own memory, one's own understanding of the past and one's own narrative of history. Having rallied the nobility and intellectuals who were not indifferent to the country's past and intellectual activity in the middle of the 19th century, the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission became such a centre of building and fostering *one's own History*. To achieve these goals, the country's important early documents were published, “Lithuanian antiquities” were accumulated and exhibited, and scientific research was conducted. The *Lithuanian* understanding of history was advanced, and a polemic with the historiographic tradition formed in Warsaw and Saint Petersburg was started.

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) once said about his collection of minerals that although of little value in itself, that ballast helped him remain afloat and not to drown. A full member of the Vilnius Temporary Archaeological Commission, Józef Ignacy Kraszewski (1812–1887), continued the poet's thought saying that while making no sense individually, collected into one place antiquities turn from useless objects into *History*; in other words, the past begins to talk through these objects. The exhibition of the Vilnius Museum of Antiquities, although built according to scientific canons of that time, was not merely a temple of science with its own classification systems and defined periods of existence of various phenomena; above all, it contained valuable antiquities related with *Lithuania*, which society of this country could understand and identify itself with, and moreover, which helped it “keep afloat and not

to drown". Therefore, the museum not only attracted a great many visitors, but also was generously supported by members of society with donations of relics of the past.

However, after the uprising of 1863–1864, when sensitivity to history considerably increased, the Vilnius Museum of Antiquities, established and fostered by Tyszkiewicz, was restructured and made state property (in 1865), and a larger part of its collections was taken to Moscow (the first dispatch of museum objects left Vilnius in 1868, and the second one – in 1869). On the basis of the remaining collections a new, so-called Russian Museum of Antiquities was founded under the Vilnius Public Library. Although this institution continued to accumulate and promote the country's heritage, and in the long run, as political tension subsided, even constantly emphasised the merits of Tyszkiewicz as the museum's founder, by propagating the doctrine of restoration of the Russian origins it basically became an ideological tool of imperial cultural politics. Thus, Tyszkiewicz's words written in a letter to an unknown addressee in 1865, at the time of "restructuring" the Vilnius Museum of Antiquities, came true: "Today sincere and strong relations between Lithuania and Russia cannot be based on science and truth. They rely on the power of authorities" (*Obecnie związek szczery i trwały Litwy z Rosyją niemoże być oparty na nauce i prawdzie. On się opiera na siłę władzy*). This and other aspects of the activity of the Vilnius Museum of Antiquities were analysed in the conference and today are presented in the current publication.

The publication contains articles by 33 researchers from scientific and cultural institutions of Lithuania, Poland, Belarus and Russia. In regard to problematics, all the articles are divided into separate interrelated thematic chapters, which complement and expand each other, with the Vilnius Museum of Antiquities as the connecting link. The authors of the articles explore the narratives of Lithuanian history, the images of Lithuanian identity and the view of the Lithuanian language – "the archaeology of the Lithuanian language" – constructed by Tyszkiewicz's museum, the relation between the museum, local authorities and imperial ideology. The meanings of "symbolic" gestures, i.e. the compilation, content and circulation of publications controversially viewed by society of that time, are more widely discussed for the first time. In parallel, the mission of the Museum of Antiquities after the uprising and the changed interpretation of

"Lithuanian antiquities" in building the narrative of Lithuanian history in the exhibition are emphasised.

The book also discusses broader scientific aspirations of the members of the Vilnius Temporary Archaeological Commission, which included, beside history, research into natural sciences, statistical and economic issues. The members of the Commission were united not only by their attention to the country's past, but also by their common concern about its prosperity and progress as a necessary condition for building a modern society. Alongside, the Commission sought to perform the functions of a scientific institution as well as part of the functions of a university, considering itself a successor to the tradition of Vilnius University and an institution that could build the preconditions for the restoration of a school of higher education. The members of the Commission gave considerable attention to the cultural scene of Vilnius. Theatre was one of such examples. Thus, we can boldly assert that the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission was a strong, multi-faceted and socially consolidating scientific, educational and cultural centre in Lithuania.

In the articles, a social portrait of the members of the Vilnius Temporary Archaeological Commission is presented, and some aspects that have not been explored in historiography, e.g. the contribution of clergymen or "extramural" members of the Commission – women – to the activity of the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission, is emphasised. Personalities of prominent members of the Commission, such as the already mentioned Kirkor, scientific secretary Maurycy Krupowicz (1823–1891), or less known figures, e.g. French engineer Henri François Alexandre van Blarenberghe (1819–1906) who lived in Vilnius at that time, are discussed. The activity of the Vilnius military governor and civil administrator, Governor General of Grodno, Kaunas and Minsk and the head of the Vilnius Military District Vladimir Nazimov (Владимир Иванович Назимов, 1802–1874) in these institutions is thoroughly analysed. Biographical details and archaeological activity of the chairperson of the Moscow Archaeological Society, Countess Praskovya Uvarova (Прасковья Сергеевна Уварова, 1840–1924) and archaeologist Fyodor Pokrovsky (Федор Васильевич Покровский, 1855–1903) illustrate the scientific aspirations of the Museum of Antiquities under the Vilnius Public Library after the uprising.

The articles explore the large archival heritage of the Vilnius Museum of Antiquities and the Vilnius Temporary Archaeological Commission held in memory institutions of Vilnius and Cracow. The painting collections of the Vilnius Museum of Antiquities and the Museum of Antiquities under the Vilnius Public Library are presented in detail, the manuscript collection of the Vilnius Museum of Antiquities is reconstructed, and the collections of natural sciences – botany and mineralogy – are thoroughly discussed for the first time. The reconstruction of “historical memory” of the museum’s two exhibits – the Shedibor bell and the cartouche of the Vilnius Lower Castle – allows us to see the wider cultural context of that time.

From the middle of the 19th century until the early 20th century the Vilnius Museum of Antiquities was the main institution that formed society’s views on cultural memory, historical self-consciousness and identity in Lithuania. The understanding and implementation of the social function fostered by the museum during six decades of activity underwent some changes. Thus, the present collection of scholarly articles is the first attempt to look at the Vilnius Museum of Antiquities as a whole, as an institution that experienced several very different historical periods and as a kind of battlefield for the history of Lithuania.

Finally, several words about the principles of editing. The articles in the book are published in the language in which the paper was read, i.e. Lithuanian, Polish and Russian. All the articles have summaries in English. The articles differ both in conception and problematics – some of them are devoted to concrete aspects of activity of the Vilnius Museum of Antiquities, while others are more contextual and shed light on the environment of scientific and cultural activity. That was the basic aim of the conference – to draw a comprehensive and multi-faceted portrait of the Vilnius Museum of Antiquities by using different angles of scholarly research. The editors follow the principle that each article is independent and complete and, thus, some information about personalities, institutions or other details, e.g. quotations, may occasionally be repeated. With the aim to achieve an authentic testimony of the 19th century, more significant thoughts of the quoted authors are presented in the original language adapted according to the contemporary principles of punctuation and

spelling. The first and family names of persons originating from the lands of the Grand Duchy of Lithuania are transcribed into Lithuanian, and the names of natives of the lands of the Kingdom of Poland are given in the original language. Non-Lithuanian place names are transcribed into Lithuanian according to the currently existing rules. Titles of books or articles in the text are given in the original language, and at first mention are translated into Lithuanian in brackets. The Vilnius Temporary Archaeological Commission is always referred to by this name, i.e. as it was called in the founding decree of 29 April (11 May) 1855. Abbreviations are used to indicate this and other frequently mentioned institutions. A list of abbreviations is given at the end of the book.

The book includes illustrations from the digital archives of the National Museum of Lithuania, Wróblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius University Library, Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, Lithuanian Art Museum, Vilnius University Museum, Lithuanian Theatre, Music and Film Museum, Lithuanian State Historical Archives, Lithuanian Archives of Literature and Art, National Museum – Palace of the Grand Dukes of Lithuania, Jagiellonian Library in Cracow, Art History Institute of the Jagiellonian University, National Library in Warsaw, State Historical Museum in Moscow and Russian State Historical Archives. We greatly appreciate the help of the heads and employees of these institutions who allowed us to copy and publish primary and iconographic material from their collections. We would also like to thank the sponsors of the conference and the book – the Research Council of Lithuania and the Lithuanian Council for Culture.

The editors are sincerely grateful to all the authors for their active participation in the conference and generous cooperation in preparing the publications. Without their ideas, efforts and scholarly enthusiasm this book would not have been possible. We hope that with combined efforts the editors and authors of the texts have at least partly succeeded in their intention to show that Lithuanian society of the 19th century is a unique phenomenon with its own specific contradictions, conditions of existence and political and emotional environment.

Reda Griškaitė
Žygintas Būčys
Vilnius, 22 December 2015

Vilniaus senienų muziejus (1855–1865): prioritetai ir kontekstai

Vilnius Museum of Antiquities (1855–1865): Priorities and Contexts

W I E R S Z
NA UROCZYSTE OTWARCIE
MUZEUM STAROŻYTNOSCI

W WILNIE,

dnia 17 Kwietnia 1856 roku.

PRZEZ

Łudwika Kondratowicza.

Kiedy przeszłość litewska ze swojemi dzieje
Wiekami poczerniała, w gruzach popieleje,
Gdy stare jej zabytki czas niszczy i zmienia,
Pokrywszy bryłą ziemi lub mgłą zapomnienia.
Ten co berło Mendogów i Witoldów trzyma,
Przychylnemi obrócił w tę stronę oczyma,
Kazał ratować każdy tój przeszłości szczątek,
Dźwignąć w grodzie Jagiełłów świątynię pamiątek.

W tój dla Litwy pamiętnej dawnych nauk sali
Poświęcić ów przybytek gdyśmy się zebrali,
Schylamy wdzięczne głowy jak powinność każe,
Przed **Bogiem** co myśl piękną zlewa na Moczarze,
Przed MONARCHĄ posłusznym głosowi natchnienia,
Co nowym naszą stronę blaskiem opromienia,
I nasz hołd dostojnemu Mężowi oddajem,
Co z ramienia Monarchy zarządza tym krajem.

Kolejno— cześć wam goście którzyście w tój chwili
Podzielić uroczystość naszą pośpieszyli!
Cześć wam stare zabytki, dni ubiegłych szczęty,
Nad któremi bierzemy dług czuwania święty.
Cześć nareszcie i Tobie niech złożą Litwini
Zacny zakładco naszych pamiątek świątyni!
Za którego staraniem i przy czujnym stérze,
Jak wzięta swoje życie, tak wzrostu nabierze.

Eilės Senienų muziejaus atidarymo iškilmėms

Vilniuje 1856 metų balandžio 17 dieną

Kai praeitis lietuvių, jų darbai senieji,
Nuo amžių pajuodavę, po žeme dūlėjo,
Ir paminklus senuosius ardė laiko žymės,
Juos dengė dulkių sluoksnius, miglos užmiršimo,
Tai, skeptrą Mindaugo ir Vytauto jau laikęs,
Sukluso tas, kurs, žvilgsnį metęs veikiai,
Įsakė gelbėt praeities kiekvieną daiktą šlovų –
Įkurti Jogailaičių jiems mieste šventovę.

Štai Lietuvos senųjų mokslų salėj stovim,
Kur susirinkom šventint tos garbios šventovės,
Dėkingi lenkiam galvas, nuolankiai, kaip dera,
Prieš **Dievą**, kad Valdovui mintį davė gerą,
Kad, įkvėptas balsų, MONARCHAS mus išklause
Ir mūsų kraštui šviesą įžiebė skaisčiausią.
Ir pagarbą vertam mes atiduodam Vyrui,
Kurį ranka Monarcho čia valdyt paskyrė.

Ir jums garbė, svečiai, čia brangią mums minutę
Suskubot su mumis šioj šventėje pabūti!
Ir jums garbė, paminklai, praeities likučiai,
Skola šventa mums liko – jums neleist pražūti.
Galop ir Tau lietuviai garbę teisreiškia,
Garsusis įkūrėjau šios šventovės, aiškiai,
Juk rūpesčiu Tavuoju ir žvilgsniu akylu
Ji gavo savo pradžią ir užaugo iškilus.

Giliai Tavoji širdy ji augo nematyta,
Jai pamatus padėjai, Dievas baigs statyti.
Ne gėda prieš pasaulį, kad trofėjų stinga:
Paminklų mūsų žemė įvairių turtinga.
Turtingos ir tautiečių širdys gera rodo,
Kiekvieną radinį mielai mums atiduoda.
Jų nuoširdi pagalba, jėgos supratingos
Kasmet šventovę turtins, mus darys laimingus,

Kasmet kiekvienas laužas minčiai duoda galių,
Nauda iš jų ir mokslui, ir mūsų vaikeliams.
Tarnautojai garbingi ir svečiai malonūs,
Te pastangos jūsiškės laimina mus, ponai!
Ir jeigu mūsų triūsą vertinat truputį,
Te širdys mums palankios lengvina šią būtį.

Netrokšta brangaus dovio šios šventovės sienos,
Joms geležis išarta, surūdijęs plienas,
Drachma sena varinė, padengta žalėsiu,
Žemėlapis toks senas, jog neįžiūrėsi,
Paveikslas priestvaninis – ištaisai dėmėtas, –
Štai išmalda, kokios šios sienos dar norėtū!
Su dovanom tokiom pas mus jei atskubėsit,
Aukas brangias sudėsim prie paminklų tiesiai.

Juk kartais tarp aukų tų nuolauža mažiausia
Atspindi mokslo tiesą, pildo faktų gausą:
Istorija tikra ar tik gandai mauruoti, –
Ji praeitį nušviečia, ateitį parodo.
Laikais senų senovės, kaip rašo mums tyrėjai,
Bažnyčiose kabinti kariški trofėjai.
Ir šiandien vyksta kovos ir rungtynės nuolat
Tarp Laiko užmaršties ir mokslo tikro uoliai.

Žemėlapij tą seną, laužą tą metalo,
Tą grobį, kurį Laikas sutrypė be galo,
Bažnyčioj iškabinsim atminčiai šlovingai,
Bet kovos bus dar ilgos: turtų juk nestinga.
Padėkit jūs kovot mums, teikit galių sielai,
Kam protėviai garbingi, proanūkis mielas!
Gal, Dieve duok, trofėjų gaut vertų galėsim:
Jie praeičiai teiks šlovę – ateičiai neš šviesą.

Vertė Regina Koženiauskiene

Vilniaus senienų muziejaus atidarymas 1856 m. balandžio 17 d.
Dail. Marcelijus Januševičius. Vilnius, 1856
GIM, ГИМ 22045 ИР 4214